

JAKAB ATTILA

AZ ÓKERESZTÉNYSÉG ELIADE MŰVEIBEN

Mircea Eliade, a szintén ellentmondásos munkásságúnak mondható Georges Dumézil tanítványa, pártfogoltja és barátja bizonyos vallással foglalkozó filozófusok, illetve némely teológus körében azért örvend rendkívüli népszerűségnek, és számít szinte mondhatni abszolút tekintélynek, mert az említett szakterületek ezen művelői tulajdonképpen figyelmen kívül hagyják vagy tagadják¹ Eliade életművének azt az ideológiai és politikai hátterét, amely őt egyértelműen a fasizmust Romániában megtestesítő, antiszemita és magyargyűlölő, Vasgárdához kötötte², és csakis a sokkal árnyaltabb és burkoltabb nyugati munkásságát tartják szem előtt, megfeledkezve a sokáig nehezen vagy alig hozzáférhető, az 1930-as években keletkezett román nyelvű írásairól, amelyeket ő maga is igyekezett a feledés homályába süllyeszteni anélkül, hogy azok eszméit ténylegesen feladta, vagy megtagadta volna. Ehhez társul még az a tény, hogy csodálói és felhasználói nem vizsgálják művei állításainak az igazságtartalmát, és nem elemzik a módszertanát.³

¹ Pl. *Dictionnaire des théologiens et de la théologie catholique*, Bayard – Centurion, Paris, 1998, 159.

² Ilyen pl. a halál motívuma, amelynek valóságos kultusza volt a Vasgárda körében, s amely szintén fontos szerepet játszik Eliade eszmerendszerében. Lásd pl. „beavatási halál”: Eliade, M.: *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Európa Kiadó, Budapest, 1999, 179-181; Uő.: *Misztikus születések*. Európa Kiadó, Budapest, 1999. „A titkos társaságok jelenségében számunkra – írja Eliade – a szentségben való teljesebb részvétel szükséglete tűnik eredetinek és alapvetőnek, az a vágy, hogy a lehető legintenzívebben éljük át a mindkét nemre sajátosan jellemző szakralitást.” Uo. 141.

³ A *Misztikus születések* könyv „Beavatási motívumok a nagy vallásokban” c. fejezete (i. m., 212-269) pl. India és a kereszténység mellett még tárgyalja az ókori Görögországot és a – részben az ókeresztény szerzők műveiből ismert – hellénisztikus misztériumokat is.

Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy a köztudatban és az akadémiai/ egyetemi világban is egyaránt vallástörténészként számon tartott Eliade kapcsán – aki a saját ‘történelmi’ tevékenységét „hermeneutiká”-nak nevezte⁴ – mindennek előtt a teológus és a filozófus kerül szembe a történésszel, aki a vallástudós műveiben nem annyira tudományos elemzések eredményeivel, hanem többnyire (személyes) meggyőződésekkel szembesül. Hiszen a történész számára Eliade önkényes és leegyszerűsítő mazsolázásai (pl. beavatási és termékenység rítusok, aszkézis, az idő ciklikus fogalma; vagy Órigenész *Az alapelvekről* c. műve néhány részletére történő vitatható hivatkozás⁵), a történelmi és etnográfiai kontextus iránti teljes közömbösség, az indokolatlan általánosítások (pl. „archaikus ontológia”), illetve a megkérdőjelezhető értelmezések (pl. az indiai vallás terén) módszertanilag egyszerűen elfogadhatatlanok.⁶ Ezen valójában nem is lehet csodálkozni, hiszen a történelmi megközelítéstől maga Eliade határolódik el⁷: „a ‘vallástörténet’ kifejezésben a hangsúlynak nem a történet, hanem a vallás szóra kell esnie. Mert míg a történelmet sok oldalról meg lehet közelíteni – a technika történetétől az emberi gondolkodás történetéig – a vallás

---

⁴ „Ha a vallástörténelmet végre érvényes hermeneutikával látják el, akkor megszűnik fossziliák, romok és avított *mirábilis* múzeumaként működni, s az lesz, aminek már kezdettől fogva lennie kellett volna minden kutató számára: egy sereg olyan ‘üzenet’, amelyet meg kell fejteni és meg kell érteni.” Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2002, 11.

⁵ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* III. kötet, Osiris Kiadó, Budapest, 1996, 40-41.

⁶ Sokat mondó, hogy a Biblia fundamentalista olvasatához közelálló André Lacocque és Paul Ricoeur (lásd *Bibliai gondolkodás*. Európa Kiadó, Budapest, 2003; a mű kritikus recenziója: Jakab A., *Egyházforum* 18 (2003/5), 31-32.) nézték át a *Vallási hiedelmek és eszmék történeté*-nek II. kötetét, ahogy azt az előszó tanúsítja (Budapest, 1997, 5).

⁷ Eliade ellentmondásos kettősségének jellemző vonása, hogy miközben elhatárolódik a történetírástól és annak módszertanától, addig önmagát történésznek nevezi és *History of Religions* címmel indít folyóiratot (Chicago, 1961). „Habár számos kézikönyv, folyóirat és bibliográfia áll ma már rendelkezésünkre – írja 1959-ben –, mind nehezebb követni a vallástudomány valamennyi ágában bekövetkező haladást. Következésképpen vallástörténésznek is egyre nehezebb lenni.” Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. 17. Hasonlóképpen, vallástörténészként jeleníti meg magát *A szent és a profán* c. művében is

csak a vallással kapcsolatos tényeken keresztül közelíthető meg. Mielőtt pedig valaminek a történetével kezdenénk foglalkozni, meg kell ismernünk azt a valamit, önmagában és önmagáért.⁸

Daniel Dubuisson francia indológus, aki Eliade munkásságát kielemezte, azt habozás nélkül *imposzturának* és *áltudománynak* nevezi.⁹ Ugyanakkor elemzéseiben arra is igyekszik rávilágítani, hogy Eliadéra – aki franciaországi és amerikai karrierje során végig kettős játékot játszott – az ideológiai következetesség jellemző, ami azt is jelenti, hogy életét és művét egy egységes ideológiai szemlélet hatja át. Ehhez a felismeréshez azonban kellett az a csendes rehabilitációs folyamat, amely az 1980-as évek román nemzeti-kommunista diktatúrájában elindult. Dubuisson valójában folytatója annak a feltáró jellegű munkának, amely Ivan Strenski nevéhez fűződik.¹⁰ Ő volt az, aki elsőnek mutatott rá arra, hogy Eliade fasizmus iránti szimpátiája, a gnosztikus és ezoterikus nyugati gondolkodás – egész pontosan René Guénon (1886–1951) és Julius Evola (1898–1947) – iránti csodálata, rögeszmés elitizmusa, a felvilágosodás (demokrácia, jogegyenlőség, társadalmi igazságosság) elutasítása és a humanista etika megvetése egy olyan összefüggő ideológiai rendszer részelemei, amelynek ismerete

---

(pl. 56. & 158. old.), amelynek bevezetőjében a következőket írja, 1956-ban: „Tekinthejtük e kis könyvet általános bevezetésnek is a vallástörténetbe, mivel a szent jelenségformáit és az ember helyzetét írja le egy vallási értékekkel telített világban. Szigorú értelemben azonban nem vallástörténeti mű, mert szerzője nem törekedett arra, hogy a felsorolt példákat a mindenkori kultúrtörténeti összefüggésekbe ágyazza. Ehhez ugyanis több kötetre lenne szükség.” I. m., 14. Ezek a kötetek hiányoznak Eliade életművéből, mivel a kultúrtörténeti összefüggések soha nem is érdekelték.

⁸ Eliade, M.: *Képek és jelképek*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999, 35-36. Eliade számára a vallás nem annyira az „Istenben, istenekben vagy szellemekben való hitet”, hanem tulajdonképpen a „szentség élményé”-t jelenti. Ennek következtében ő a vallást „a lét, a jelentés és az igazság gondolatához” kapcsolja. Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. 9.

⁹ Dubuisson, D.: *Impostures et pseudo-science. L'œuvre de Mircea Eliade*. Préface d'Isac Chiva. (Savoirs mieux, 20), Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2005. A mű magyar ismertetője Jakab A.: *Vallástudományi Szemle* 2 (2006/2) 247-251.

¹⁰ Strenski, I.: *Four Theories of Myth in Twentieth-Century History: Cassirer, Eliade, Lévi-Strauss and Malinowski*. University of Iowa Press, Iowa City, 1987.

kulcsfontosságú az életmű tényleges megértéséhez. Az általánosan elterjedt és fenntartott szakmai közhiedelemmel ellentétben nincs szó fiatalkori eltévelyedésről. A II. világháború után Eliade egykori politikai nézeteit vallási köntösbe bújtatva gyakorlatilag újrafogalmazta¹¹, amiben minden bizonnyal az segített, hogy a Vaszgárdát nem annyira politikai és ideológiai, hanem sokkal inkább vallási mozgalomnak tekintette.¹² Hitét soha nem tagadta meg – csupán ügyesen elhallgatta.

Eliade az utolsó vacsora és az első keresztények „kenyértörés”-e kapcsán pl. megjegyzi: „új vallási élet csupán az áldozati halál révén jelenhet meg; a felfogás, mint tudjuk, ősi és egyetemesen elterjedt”.¹³

---

¹¹ Ennek (vagyis az antiszemizmusnak) igen érdekes példáját találjuk a marxizmus bfrálatába csomagolva: „Marx újra felfedezte és továbbfejlesztette az ázsiai-mediterrán világ egyik nagy eszkatolgikus mítoszáat: az igazak (a 'kiválasztottak', a 'felkentek', az 'ártatlanok', az 'apostolok' – korunkban a proletariátus) megváltó szerepét, akiknek szenvedései arra hivatottak, hogy megváltoztassák a világ ontológiai állapotát.” Eliade, M.: *A szent és a profán*. 196. Egyértelmű, hogy ez a mítosz a judaizmus, amelyben a történeti kereszténység is gyökerezik.

¹² „Hiszem a Vaszgárda diadalát, mert mindenekelőtt hiszem a keresztény szellem diadalát. Egy olyan mozgalom, amely a keresztény szellemiségből fakad és táplálkodik, a szellem forradalma, amely elsősorban a bűn és alávalóság ellen harcol – nem tekinthető politikai mozgalomnak. Ez a mozgalom keresztény forradalom. A történelem során minden keresztény nemzet más-más módon értelmezte és élte meg a Megváltó szavát. De soha egyetlen nép sem áldozta még magát testestől-lelkestől a keresztény forradalomnak. Soha senki nem értelmezte még a Megváltó szavait a lelki erők forradalmaként a test gyarlósága és bűnei ellen. Nem volt még nemzet, amelynek eszményképe a szerzetesi élet lett volna, jegyese pedig a halál. A forradalom csillagzata alatt áll ma az egész világ. Amíg más népek az osztályharc és a gazdasági érdek nevében élik meg ezt a forradalmat (mint a kommunizmus), az Állam nevében (a fasizmus) vagy a faj nevében (a hitlerizmus), a Vaszgárda Mihály arkangyal jegyében született, és isteni sugallat segíti diadalra. Ezért van az, hogy bár minden kortárs forradalom politikai mozgalomnak tekinthető, a vaszgárdista forradalom szellemi és keresztény mozgalom.” Eliade, M.: *„Miért hiszek a vaszgárdista mozgalom diadalában?”*, Buna Vestire 1937. dec. 17 (Ford. Saszet Ágnes, <http://beszelo.c3.hu/02/0910/16eliade.htm9>).

¹³ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 270.

Nem véletlen tehát, hogy a spanyol polgárháborúban a Franco oldalán elesett két vasgárdista halálát annak idején „önkéntes áldozathozatal”-nak, „misztikus cselekedet”-nek és vértanúságnak minősítette. Szerinte a két Vasgárda-parancsnokot a sors „rendelte arra, hogy tanúk legyenek, hogy bizonyosságot tegyenek arról a derűről, amely a hit ajándéka, arról a keresztény és hősiességéről, amelyet akkor ad meg az élet, amikor az ember készen áll bármely pillanatban elveszíteni azt.”¹⁴

Ugyanakkor az sem elhanyagolandó, hogy Eliade mintegy megelőlegezte a posztmodern gondolkodás azon érdekes jellemvonását, amely gyakorlatilag a tudományos közhelyekkel kevert értelmezhetetlen ürességet takaró szófordulatok használatát jelenti¹⁵: „a kozmikus szentség tapasztalata”, „új és karizmatikus kozmosz”, „ontikus tökéletesség”, „totális lét”, „emberfeletti létezési mód” vagy „a teljesség misztériuma”. De ide sorolhatóak azok a kijelentései is, melyek szerint: „Jézus létezése totális teofánia: Krisztus egy vakmerő gesztussal magát a történelmet váltja meg, oly módon, hogy felruházza a létezés maximumával”¹⁶; „a beavatás a létezés mikéntjének ontológiai megváltozásával egyenértékű”¹⁷.

AZ ÓKERESZTÉNYSÉG ÁBRÁZOLÁSA

Tanulmányom elsődleges célja megvizsgálni hogy az ókereszténység miképpen jelenik meg Eliade felfogásában. A teljességre való törekvés igénye nélkül tulajdonképpen D. Dubuisson feltárását kívánom folytatni, hogy az elemzés igazolja avagy cáfolja a francia tudós általánosabb meglátásait.

Mit is vall Eliade a kereszténységről? Szerinte „Keresztelő János egy millenarista szekta vezetőjeként a Királyság azonnali eljövetelét hirdette, ám a Messiás címet nem követelte magának”.¹⁸ Ez a kijelen-

¹⁴ Eliade, M.: „Ion Moja és Vasile Marin”, Vremea 1937. jan. 24 (<http://beszelo.c3.hu/02/0910/16eliade.htm9>).

¹⁵ Lásd A. Sokal – J. Bricmont: *Intellektuális imposztorok*. Posztmodern értelmiségek visszaélése a tudománnyal. Typotex Kiadó, Budapest, 2000.

¹⁶ Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 219.

¹⁷ Eliade, M.: *Misztikus születések*. 8.

¹⁸ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 263.

tés értelemszerűen a millenarizmus ismeretének teljes hiányát tükrözi. A kereszténység önálló és sajátos identitása kikristályosodásának a kezdeti szakaszát megelőzően ugyanis nem beszélhetünk millenarizmusról.¹⁹

„Nem tudjuk, miért keresztelkedett meg Jézus. Az viszont bizonyos, hogy a keresztséggel tárult fel számára a messiási méltóság”. Jézus pusztabeli megkísértésével kapcsolatosan pedig Eliade a következőket állítja: „E kísértések mitológiai jellege nyilvánvaló, szimbolizmusuk azonban feltárja a keresztény eszkatológia sajátos szerkezetét. Az eseménysort alaktanilag beavatási próbák sorozata alkotja, hasonlóak azokhoz, amelyeken Buddha keresztülment.” A kísértések keretében a Sátán felkínálja Jézusnak „a világ minden országát és azok dicsőségét”. Eliade szerint: „Másként szólva, a Sátán felkínálja neki a lehetőséget, hogy elpusztítsa a Római Birodalmat (vagyis annak a katonai győzelemnek a lehetőségét, amit a zsidók az apokalipszisben jövendöltek), azzal a feltétellel, hogy Jézus meghódol előtte”.²⁰ Állítja mindezt a „történetiséget” sugalló legnagyobb természetességgel, miközben az evangéliumokat „egybegyűjtött mesés hagyományok (traditions fabuleuses)” tárházának tekinti.²¹

Szerinte, „mint a hellenisztikus világ megannyi más ‘istenembere’, Jézus is orvos és csodatevő (*thaumaturge*) volt, meggyógyított minden-

---

¹⁹ Eliade a saját korában ezzel kapcsolatosan a következő művekben tájékozódhatott volna: Gry, L.: *Le millénarisme dans son origine et ses développements*. A. Picard, Paris, 1904; Luneau, A.: *L'Histoire du salut chez les Pères de l'Église*. Beauchesne, Paris, 1964. Napjaikban lásd pl. Hill, Ch. E.: *Regnum caelorum*. Patterns of Millennial Thought in Early Christianity. William B. Eerdmans, Grand Rapids (Mi) & Cambridge (U.K.), 2001.

²⁰ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története*. 263. Amit Eliade nem ismer: pl. Atzberger, L.: *Geschichte der christlichen Eschatologie innerhalb der vornicänischen Zeit*. Freiburg i. B., 1896; Pelikan, J.: *The Shape of Death*. Life, Death and Immortality in the Early Fathers. London, 1962. Napjaikban lásd pl. Daley, B. E.: *The Hope of the Early Church*. A Handbook of Patristic Eschatology. Hendrickson, Peabody (Ma.), 2003; Peres, I.: *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*. (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament, 157), Mohr Siebeck, Tübingen, 2003.

²¹ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 283/4.

féle betegséget és megszabadította a megszállottakat. Bizonyos csodái miatt keveredett a boszorkányság (*sorcellerie*) gyanújába, amit akkoriban halállal büntettek.”²² Eliade ezen kijelentése önmagáért – és a szerző döbbenetes tudatlanságáról – beszél; minden kommentár felesleges!

„Azok a mítoszok – írja –, amelyek a Názareti Jézust archetípusok és transzcendens figurák világába vetítették, éppoly ‘igazak’, mint tettei és szavai: e mítoszok valójában igazolják eredeti tanításának nagyságát és alkotóerejét. Egyébként épp ennek az egyetemes mitológiának és szimbolikának köszönhető, hogy a kereszténység oikumenikussá és szülőhazáján túl is elérhetővé vált.”²³

Itt tulajdonképpen a kereszténységnek a zsidóságról történő leválasztási törekvése érhető tetten.²⁴ Eliade szerint ugyanis a kereszténység sikere kizárólagosan annak vallási üzenete és szimbolikája erejével magyarázható. Teljesen mellőzi tehát a politikai, hatalmi és intézményes dimenziót.²⁵ Sugalmazása szerint a kereszténység azáltal vált

---

²² Uo. 264.

²³ Uo. 267.

²⁴ Labussière, J.: *Nationalisme allemand et christianisme (1890–1940)*. Paris, 2005. Németországban, az 1890-es években, egy új és sajátos szellemiség ütötte fel a fejét, melyet a demokrácia-ellenesség és a rasszizmus jellemezett. Célkitűzései között szerepelt a német „faj” felsőbbrendűségének az alátámasztása, többek között a régi pogány időknek, hagyományoknak és értékeknek a dicsőítése révén. Mindez természetesen vezetett el a vallás németesítésének a gondolatához. Gyakorlatilag két fő irányvonal körvonalazódott, melyek mindegyike erőteljes zsidóellenességet mutatott. Az egyik irányzat – melynek soraiban protestáns lelkészek is akadtak – a kereszténység germanizálását hirdette, javasolta az Ószövetség elvetését, és Pál apostolt okolta a kereszténység ún. „zsidó elemei”-ért. Ugyanakkor megkérdőjelezte Jézus zsidóságát, és árja származást igyekezett neki kimutatni. A másik irányzat egy új (pogány) német hit és vallás szükségességét hangsúlyozta, és a kereszténység egyértelmű elvetése mellett foglalt állást.

²⁵ A kereszténység terjedésének hatalmi eszközökkel való erőteljes megtámogatására lásd pl. *Les lois religieuses des empereurs romains de Constantin à Théodose II (312-438)*. Vol. I: Code Théodosien, Livre XVI. Texte latin Th. Mommsen, traduction J. Rougé (†), introduction et notes R. Delmaire, avec la collaboration de F. Richard et d’une équipe du GDR 2135. (Sources Chrétiennes, 497), Les Éditions du Cerf, Paris, 2005.

egyetemessé, hogy magába olvasztotta a kereszténység előtti vallási örökséget. Ez még akkor is igaz, ha egyes vallási szokások zsidó közvetítéssel kerültek át a kereszténységbe, ami eléggé félreérthetetlenül azt is jelenti, hogy a judaizmus esetleges elemei tulajdonképpen annál ősbibek. Hiszen, Eliade szerint, „a keresztény teológia és mitológiai képzelet csupán azt a folyamatot viszi tovább, amely már Kanaán meghódításával megkezdődött. Theológiai nyelven azt mondhatnánk, hogy számos ősi hagyomány a keresztény eseménysorba illeszkedve elnyeri a ‘megváltást’.”²⁶ Eliade „kozmosz kereszténység”-e²⁷ – hiszen a történeti kereszténység valójában nem érdeklődik – tehát azt jelenti, hogy „a Megváltó halálával és feltámadásával megváltott, és az Isten, Jézus, Szűz Mária és a szentek lépteivel megszentelt világmindenség képzelettel tette, hogy, ha szórványosan és jelképesen is, de újból fölleljenek egy erényekben és szépségekben bővelkedő világot, amelyektől a háborúk és azok borzalmai a történelmi világot megfosztották.”²⁸ Eliade eszmerendszerében a történelmi világ a judaizmusban gyökerező, és a kereszténység által is átvett és vallott, (üdv-történeti) linearitást jelenti, amelyet ő természetesen elutasít.²⁹

Még néhány idézet, amelyek eléggé beszédesen tükrözik Eliade kereszténységről vallott sajátos teológiai, ideológiai nézeteit: „Jézus Krisztus kenoszisa [önkiüresítése] nemcsak az idők kezdete óta megvalósult istenmegjelenések megkoronázását jelenti, de igazolja is ezeket, vagyis bebizonyítja érvényességüket”³⁰; „Mária, a Szűzanya

---

²⁶ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 319.

²⁷ Ez a kifejezés tulajdonképpen az ősi természetvallást takarja. Eliade szerint ugyanis „a kereszténység nemcsak megtisztította a régi európai vallási örökséget, de át is emelte a szellemi fejlődésnek egy magasabb fokára mindazt, amit a régi praktikákból, hiedelmekből és reményésekből érdemes volt ‘megmenteni’. Így élnek a mai napig a neolitikus kor szertartásai és hiedelmei a kereszténység népi rétegeiben. Európa népeinek kereszténnyé válását a Képek segítették, melyek mindenütt ‘kéznél voltak’, csak új értékkel és értelemmel, valamint új nevekkkel kellett felruházni őket.” Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 225.

²⁸ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 320.

²⁹ Lásd Eliade, M.: *A szent és a profán*. 97-106. („Szent történelem, történelem, historicizmus”).

³⁰ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 322.

theológiája csakugyan a Nagy Istennők parthenogenezisének (önmegtermékenyítő képességének) emberemlékezet óta ismert ázsiai és mediterrán... felfogásait veszi elő és teszi tökéletesebbé. A Mária-theológia az őstörténet óta ismert legősibb és legjelentősebb tiszteletadás megjelenítése, amit csak a nőiség vallási titka megkapott.”³¹

Ugyanakkor Eliade felrója az ókeresztény szerzőknek, és a modern teológusoknak, hogy „ahelyett, hogy a keresztény szimbolizmust az ‘általános’ szimbolizmus keretei közé helyeznék, melyből a nem keresztény világ vallásai is táplálkoznak, ők kizárólag az Ószövetséget tekintik viszonyítási alpnak. Szerintük nem a szimbólum közvetlen és általános jelentése nyilvánul meg a keresztény szimbolikában, hanem annak bibliai valorizációja”.³²

Megítélése szerint, „az Eukharisztia alaktani szempontból azokra a kultikus szeretetlakomákra emlékeztet, amelyek a mediterrán ókorban, főként a misztériumvallásokban voltak szokásban. Céljuk a résztvevők felszentelése és ezáltal üdvözülése volt, egy misztériozófikus struktúrájú istenséggel való egyesülés révén. A keresztény rítus hasonlósága jelentőségteljes: az istenséggel történő misztikus azonosulás ekkoriban meglehetősen általános reménységét illusztrálja.”³³

Az őskeresztény korszakot követően a császárkorban (Kr. u. II-III. század) Eliadét tulajdonképpen csak a gnosztikusok, illetve a manicheizmus érdekli. Ez annak köszönhető, hogy szerinte a gnosztikusok hivatkoztak arra az „apokrifek” zömében fellelhető ezoterikus hagyományra „amit a feltámadt Krisztus adott át az apostoloknak, s amely élete eseményeinek titkos értelmére vonatkozik”.³⁴

Eliade szerint „lehetetlen pontosan meghatározni, milyen feltételek szabták meg a gnózisba történő beavatásra méltó tanítványok kivá-

³¹ Uo. 323.

³² Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 202.

³³ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 270. Kétségtelen, hogy O. Cullmann és J. Daniélou, akiket Eliade forrásként megjelöl, nem osztják az ő nézeteit. Ugyanakkor kihagyja a következő műveket: Goguel, M.: *L'eucharistie des origines à Justin martyr*. Fischbacher, Paris, 1910.; Bouyer, L.: *Eucharistie*. Théologique et spiritualité de la prière eucharistique. Desclée, Tournai, 1966.

³⁴ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 291.

lasztását, főként pedig a beavatás körülményeit és állomásait. Bizonyos 'ezoterikus' típusú oktatásban fokozatosan minden hívő részesült; ez a keresztség, az eukharisztia és a Kereszt szimbolizmusára, az arkangyalokra, az Apokalipszis értelmezésére vonatkozott. Ami a 'Tökéletesek' vagy az afelé haladók előtt felfedett titkokat illeti, ezek valószínűleg Krisztus alászállására és az angyalok lakta hét égen át történt mennybemenetelére (vö. Ef 4,9: [„Az pedig, hogy fölment, mi mást jelent, mint, hogy előbb le is szállt az alsó földi tájakra”]), valamint az egyéni eszkhatólógiaira, vagyis a lélek halál után bejárt útjára vonatkoztak.”³⁵

Eliade szerint „nem az 'ezoterizmus' vagy a 'gnózis' mint olyan volt veszedelmes, hanem az 'eretnkségek', amelyek a 'beavatási titok' leple alatt lopóztak befelé.”³⁶ Ezen eretnkségeket gyakorlatilag Irenaeus *Adversus haereses* c. művére támaszkodva sorolja fel (229. Simon mágustól Valentinusig³⁷), természetesen mindennemű történeti és kritikai elemzés nélkül.

Miért nyűgözte le Eliadét a gnoszticizmus? Mert szerinte „az orthodoxia lényegében az ótestamentumi teológiához való hűséget jelentette. A gnosztikusokat tekintették a legfőbb eretnekeknek, mert ők a héber gondolkodásnak részben vagy egészében még az alapelveit is elvetették.”³⁸ Az ortodoxia – heterodoxia problémája azonban lényegében nem érdekli. Megítélése szerint ugyanis „az általános vallástörténet szempontjából súlyosabbak és jelentősebbek azok a viták és válságok, amelyeket a krisztológia dogmatikus megfogalmazásai robbantottak ki...” Eliade szerint „a kereszténység előtti vallási örökség beolvasztását célzó törekvéseknek két párhuzamos és egymást kiegészítő iránya különböztethető meg; azt mondhatnánk, ismétlődő és változatos erőfeszítések történnek arra, hogy Krisztus üzenetének egyetemes dimenziót adjanak. Az első irányzat, az ősbibliai, keleti vagy pogány szimbolizmusok és mitológiai források beolvasztásában és átértékelésében jelenik meg. A második irányzat, amelyet, főként a III. század elejétől, a teológiai spekulációk jellemeznek, a kereszténységet

---

³⁵ Uo. 292.

³⁶ Uo. 293.

³⁷ Uo. 295-298.

³⁸ Uo. 314.

a görög filozófia, nevezetesen az új-platonikus metafizika segítségével iparkodik 'egyetemesség' tenni.³⁹ Ez az irányzat Eliadét valójában nem érdekli. Ez világosan kitűnik a főképpen Ágostonra koncentráló, az V-VIII. századot összefoglalni hivatott 23. fejezet terjedelméből.⁴⁰ Az Órigenésznek szentelt rövid rész pedig semmi érdemlegeset nem tartalmaz az ókereszténység egyik legkiemelkedőbb és legmeghatározóbb személyiségéről.⁴¹

Eliade megfogalmazásában „a keresztség szentségét már Szent Pál felruházta archaikus jelképiséggel és szerkezettel: rituális halál és feltámadás, új születés Krisztusban.” Ennek fényében úgy értelmezi a Gal 3,28-ban szereplő „nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő” kitéltet, hogy „a megkeresztelt visszanyeri az androgüné ősi állapotát is.”⁴²

Eliade szerint „még merészebb a keresztény képek, liturgia és teológia összeolvadása a Világfa szimbolizmusával. Ebben az esetben is ősi és egyetemesen elterjedt jelképpel van dolgunk. A Keresztet, amely a Jó és a Rossz fájából készült, a Világfával azonosítják vagy azt helyettesítik vele... Számos patrisztikai és liturgikus szöveg a Keresztet létrához, oszlophoz vagy hegyhez hasonlítja, ezek a 'Világ közepe' jellegzetes kifejezései. Ez annak bizonyítéka, hogy a Közép képe természetesen illeszkedett a keresztény képzeletbe. Igaz, hogy a Keresztnek mint a Jó és Rossz fájának és Világfának vannak gyökerei a bibliai hagyományban. Ám a Kereszt (=Közép) révén valósul meg a kapcsolat az éggel, s ugyanekkor az egész világmindenség is 'megváltódik'. A megváltás fogalma viszont újból csak előveszi és megismétli az örök megújulás és a kozmikus újjászületés, az egyetemes termékenység és a szakralitás, az abszolút valóság és végül is a halhatatlanság fogalmait, amelyek a Világfa szimbolizmusában mindmind benne vannak.”⁴³ Eliade felfogásában ugyanis a Világfa archetípus, melyet a szent és rituális fák másolnak. Ennek fényében szinte természetes az a meggyőződése, hogy a keresztre feszítés egész sor archaikus szimbólummal és mitológiai témával gazdagodik a későbbiekben, amelyek majd megjelennek Európa folklórjában.

³⁹ Uo. 317.

⁴⁰ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* III. kötet. 36-56.

⁴¹ Uo. 39-42.

⁴² Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 317.

⁴³ Uo. 318.

ELIADE „MÓDSZERE”

A vitatható tartalmi kitételek fényében joggal merül fel a kérdés: mi is jellemzi valójában Eliade módszerét?

- a) Nem mindig idézi, és szinte soha nem elemzi azokat az ókeresztény szövegeket, amelyekre hivatkozik.⁴⁴ Nem egy esetben pedig csak másodlagos forrásokra támaszkodik, vagyis idézett szövegeket idéz.⁴⁵ Alexandriai Kelemen *Hüpotüposzesz (Vázlatok)* c. munkájának Euszebiosznál (*Egyháztört.* II,1,3-4) fennmaradt töredékét pl. J. Daniélou egyik műve (*Les traditions secrètes des Apôtres*, 200⁴⁶) alapján idézi: „Feltámadása után az Úr Jakabnak, az Igaznak, Jánosnak és Péternek adta át a gnóvizst; ezek átadták a többi apostolnak, a többi apostol átadta a Hetvennek, egyikük volt Barnabás”⁴⁷ Euszebiosz elbeszélésében azonban a hangsúly nem a gnóvizson, hanem Jakabon van, ahogy az a szövegkörnyezetből világosan kitűnik. Kelemen eszmévilágának ismeretében pedig itt kétségtelenül a helyes tanítás/ismeret folytonosságát kell a gnóviz kifejezés alatt érteni. Ezt egyébként az ugyanabban az euszebioszi bekezdésben található másik Kelemen idézet (Sztromateisz I,1,11,3) is alátámasztja: a történetíró Kelemennel kapcsolatosan ugyanis megjegyzi, hogy az „főlemlegeti mestereit, akik megőrizték ‘az egyenest a szent apostoloktól, Pétertől, Jakabtól, Jánostól és Páltól eredő, apáról fiúra szállt, és, Istennek hála, hozzánk is eljutott boldog tanítások igaz hagyományát’”.⁴⁸
- b) A bibliai idézetek esetében Eliade megreked a betű szerinti értelmezésnél; azokat történeti beszámolókként kezeli (pl. 221. „Az egyház születése”⁴⁹, amely gyakorlatilag összefoglalja és elmeséli az ApCsel-t). Ennek elsősorban az a magyarázata, hogy Eliadét valójában nem ér-

---

⁴⁴ Az elemzés mellőzésének nagyszerű példája az a Tertullianus (*De Baptismo* III-V) idézet, amelyet Eliade a saját szája íze szerint mazsoláz össze, hogy alátámassza a víz szimbolikájáról vallott felfogását. Eliade, M.: *A szent és a profán*. 123.

⁴⁵ Lásd Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 199-200; Uő.: *A szent és a profán*. 128.

⁴⁶ *Eranos Jahrbuch* 31 (1962) 199-215.

⁴⁷ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 292.

⁴⁸ Uo. 292.

⁴⁹ Uo. 271-273.

deklí az egzegízis. Számára ugyanis a mitológiai, illetve a történeti idő és elbeszélés egyazon dimenzióban foglal helyet (pl. az isteneknek az emberek közé való vegyülése „történetiséggel” bír⁵⁰). Amit ő vallástörténetnek nevez, az tulajdonképpen nem más, mint a kezdeti hierophániák későbbi manifesztációinak keresése és a közöttük fennálló kapcsolat meghatározása. Hiszen Eliade szerint „a mítoszok ismerete nem azt jelenti..., hogy az ember tudomást szerez egyes kozmikus jelenségek szabályszerű voltáról..., hanem mindenekelőtt azt, hogy megtudja, mi történt valójában a világban, mit csináltak az istenek és a kultúrhéroszok: megismeri alkotásaikat, kalandjaikat, drámáikat. Ez tehát egy isteni történelem megismerése – ami ettől még nem kevésbé ‘történelem’ –, vagyis előreláthatatlan, bár összefüggő és jelentéssel bíró események sorozata”.⁵¹ Ebből kifolyólag Eliade felfogásában a vallástudomány „nem csupán történelmi diszciplína..., hanem egyszersmind *totális hermeneutika* is⁵², mivel neki kell megfejtene és megmagyaráznia az embernek a szentséggel való minden találkozását, az őstörténet-től napjainkig.”⁵³

⁵⁰ Ez az elvegyülés egy rituális hiba miatt szétvált. A cél tehát az ősi állapotnak a visszaállítása, amely állapotot Eliade a paraszti (főképpen balkáni) kultúrákban véli felfedezni. Ebből kifolyólag értelemszerűen privilegizált (világtörténelmi) szerepet tulajdonított a román kultúrának. Lásd Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* III. kötet. 189-199; Uő.: *De Zalmoxis à Gengis-Khan. Études comparative sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*. Payot, Paris, 1970 (angolul: 1972). Eliade szemében a beavatás alkalmával megismert „szent történelem – a mitológia – példát mutat: elmondja, miképpen jöttek létre a dolgok, de megalapoz minden emberi viselkedést, társadalmi és kulturális intézményt is. Mivel az embert természetfölötti lények teremtették, viselkedéseinek és tevékenységeinek summája a 'szent történelemhez' tartozik; nagyon fontos, hogy ezt gondosan őrizték, és érintetlen formában adják tovább az új nemzedékeknek. Alapjában véve az ember azért olyan, amilyen, mert az idők kezdetén a mítoszokban elbeszéltek dolgok megtörténtek vele.” Eliade, M.: *Misztikus születések*. 9.

⁵¹ Uo. 15.

⁵² Vagyis lényegében és valójában egyfajta kriptoteológia.

⁵³ Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. 105. Eliade szerint „a vallástörténetész legfőbb célja megérteni és másokkal megértetni a homo religiosus viselkedését és szellemi univerzumát”. Ebben segíthet a folklór. Hiszen „aki az európai

- c) Az egyes, általa tárgyalt kérdésekkel kapcsolatosan kérdéses, hogy milyen mértékben használja a forrásmunkákként feltüntetett korabeli szakirodalmat. Kétségtelen, hogy néhány kiválasztott szerző néhány kiválasztott művét használja, azokra épít, ellenben még ezeknél sem árt az egyenkénti ellenőrzés. Ilyen kiemelt szerző pl. Hans Jonas a gnoszticizmust illetően. Ugyanakkor Eliade soha nem tárgyalja az egyes szerzők nézeteit, állításait, hanem csakis azt megszólítja össze, amit gond nélkül beépíthet a maga rendszerébe. Azt állítja pl. hogy H. „De Lubac atya is elismeri, hogy a Kereszt = Világfa-képpel egy ősi, univerzális mítosz él tovább a kereszténység kebelében” (*Aspects du Bouddhisme*, Seuil, Paris, 1951, 75)⁵⁴, amit azért érdemes lenne pontosan ellenőrizni, mielőtt bárki is készpénznek venné.
- d) Eliade állításai tulajdonképpen kijelentések: „Semmilyen történelmi esemény nem fejezi ki jobban a pogányság ‘hivatalos’ végét, mint az, hogy Alarik, a gótok királya 396-ban felgyújtja az eleusiszi szentélyt. Am sehol semmilyen példa nem illusztrálja jobban a pogány vallásosság rejtőzködésének és továbbélésének rejtélyes folyamatát sem”⁵⁵, amelyet gyakorlatilag 1940-ig vezet le. Szerinte „a vér az erő és a termékenység egyetemesen elterjedt jelképe.”⁵⁶

---

paraszti társadalmakkal foglalkozik – írja Eliade –, az betekintést nyerhet a neolitikus szántóvetők vallási világába. Az európai parasztok szokásai és képzetei sok esetben ősbibb kultúrfokot képviselnek, mint az, amelyik a klasszikus görög mitológiákban tükröződik. Noha Európában a paraszti népesség nagyobb része több mint ezer éve áttért a kereszténységre, ebbe a kereszténység előtti vallásörökség nagy része is bele van szöve. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy az európai parasztok emiatt nem keresztények; vallásosságuk azonban nem korlátozódik a kereszténység történelmi formáira, hanem őriz még egy olyan kozmikus struktúrát is, amely a keresztény városlakók élményvilágából szinte teljesen eltűnt. őseredeti, nem történelmi kereszténységnek nevezhetnénk ezt a vallásosságot. A kereszténység felvétele során az európai szántóvetők az új hitbe bekebelezték az ősrégi kozmikus vallást is.” Eliade, M.: *A szent és a profán*. 152-154.

⁵⁴ Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 209.

⁵⁵ Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. 326.

⁵⁶ Eliade, M.: *Misztikus születések*. 59.

- e) Eliade ezekre a kijelentésekre építi önkényes, a különböző vallásokból vett és felszínességet tükröző párhuzamait.⁵⁷ Számára ugyanis a motívum egyben azonosságot is jelent. „A vízözön ‘célja’ ugyanaz, mint a keresztelő, a gyászszertartáshoz kapcsolódó ókori italáldozatok pedig ugyanazt ‘jelentik’, mint az újszülöttnek szenteltvízzel való meghintése, vagy mint az egészséget és termékenységet biztosító tavaszi rituális fürdők.”⁵⁸
- f) Eliade összemossa a különböző korokban (pl. ókori és modern) és céllal keletkezett művek számára hasznos elemeit anélkül, hogy bármi érdemlegeset is közölne az olvasóval a műveket illetően.⁵⁹
- g) Stílusát tekintve Eliade nyelvezete és gondolatmenete csavaros, csapongóan példálózó, ugyanakkor a féligazságokat és a csúsztatásokat a valós állításokkal árnyaltan és zavarba ejtően vegyíti: „A keresztény tanítás végső győzelmének sok oka van. Először is a keresztények rendíthetetlen hite és erkölcsi ereje, a kínzásokkal és a halállal szembeni bátorságuk, amit még legnagyobb ellenségeik, Szamoszatai Lukianosz, Marcus Aurelius, Gallienus, Kelszosz is csodáltak. Másfelől a keresztények összetartása páratlan volt; a közösség gondját viselte az özvegyeknek, árváknak, öregeknek, és kiváltotta a kalózok foglyait. A járványok és a városok ostromai idején egyedül a keresztények ápolták a betegeket és temették el a halottakat. Európa minden gyökértelenje, a magánytól szenvedő tömegek, a kulturális

⁵⁷ Ez azt a román intellektuális mentalitást is tükrözi, amelyben, és amely szerint semmi sem összeegyeztethetetlen. Lásd: „Marduk a tengeri szörny testéből készítette Tiâmat-ot, a világot. Jahve az ősmonstrum, Rahab legyőzése után teremtette meg a világmindenséget.” M. Eliade, *A szent és a profán*, i. m., 43. A teremtéstörténetekre vonatkozóan lásd pl. Szécsi J., „A teremtéstörténet és az ókori Kelet”, *Egyháztudományi Közlemények* 21 (2006/6) 10-12. Kutatástörténeti szempontból pedig Ch. Uehlinger, „Genèse 1-11”, in: Th. Römer – J. D. Macchi – Ch. Nihan (eds.), *Introduction à l’Ancien Testament*. (Le Monde de la Bible, 49), Labor et Fides, Genève, 2004, 114-133.

⁵⁸ Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 196. Hasonlóképpen: „A vízözön’ strukturálisan ’a keresztvízhez’, a holtaknak tett italáldozat pedig az újszülöttekért tett megtisztulás-áldozatokhoz hasonlítható, vagy a rituális év eleji fürdésekhöz, amelyek egészséget és termékenységet kölcsönöznek az embernek.” Eliade, M.: *A szent és a profán*. 122.

⁵⁹ Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 320-321.

és társadalmi elidegenedés áldozatai számára az egyház jelentette az egyetlen reménységet arra, hogy valamiféle hovatarozásra tegyen szert, megtalálja vagy újra fellelje az élet értelmét. Mivel társadalmi, faji vagy intellektuális korlátok nem voltak, bárki tagja lehetett ennek a derülítő és paradox közösségnek, ahol egy nagyhatalmú polgár, a császár kamarása földre borult egy püspök, saját hajdani rab-szolgája előtt. Nagyon valószínű, hogy soha, egyetlen társadalom se látott – se azelőtt, se azóta – hasonló egyenlőséget, ennyi irgalmat és testvéri szeretetet, mint amiben a keresztény közösségek éltek az első négy évszázadban.”⁶⁰ Ilyet értelemszerűen csakis az írhat, aki nem ismeri a történelmet és annak forrásait, vagy akit tudatosan nem érdekel a kereszténység a maga történetiségében.⁶¹

Eliade módszerét összegezve azt mondhatjuk, hogy azt nem a tudományos elemzés és következtetés folyamata jellemzi. Holisztikus gondolatrendszere valójában egy előfeltevésekre épített ideológiai konstrukció, amibe csak azt és oly módon szerkeszti be, ami azzal összeegyeztethető: minden mást figyelmen kívül hagy. Mivel a vallásokban az általános és örök érvényű ősi Vallást keresi, nem véletlen, hogy Eliade főképpen – a fundamentalizmus és kizárólagosság felé hajló, illetve a misztikumra fogékony – teológusok és filozófusok körében népszerű.⁶² Hiszen ezen gondolatrendszerek egyik igen jellegzetes vonása a jól meghatározott időben és térben történő történeti, társadalmi és kulturális behatárolódásoktól való idegenkedés. Eliade ezt a következőképpen fogalmazza meg: „ha egy szimbólumot ‘belehelyezünk’ a saját helyi történetébe” az nem jelenti azt, hogy „megoldottuk a lényegi problémát. Ami ugyanis megnyilvánul, az nem egy szimbólum

---

⁶⁰ Uo. 325.

⁶¹ Erről tanúskodik egyébként a „kereszténység és beavatás” kérdésének szentelt, főképpen azon közhelyeket és általánosságokat tartalmazó néhány oldal, melyek a későbbiekben ismételten megjelennek Eliade különböző műveiben. Eliade, M.: *Misztikus születések*. 232-241.

⁶² Eliadénak számos olyan kijelentése van, amely, végeredményben, összhangban van az ő meggyőződésükkel: „A világ egy természetfölötti lény műve; isteni alkotás, következésképpen magában a fölépítésében szent. Az ember olyan univerzumban él, amely természetfölötti eredetű lévén, ‘formájában’, sőt olykor szubsztanciájában is szent.” Eliade, M.: *Misztikus születések*. 9.

‘sajátlagos változata’, hanem egy szimbólumrendszer totalitása”. Eliade szerint „egy-egy szimbólum különféle jelentései összefüggnek egymással és rendszerbe szerveződnek. A különféle helyi változatok közt felfedezhető ellentmondások látszólagosak, s azonnal eltűnnek, mihelyt a szimbólumrendszert a maga teljességében vizsgáljuk. Egy archetipikus kép minden új jelentése megkoronázza és beteljesíti a régieket: az ‘üdvösség’, amit a Kereszt jelent, nem semmisíti meg a teljes renovatio par excellence szimbólumának, a Világfának kereszténység előtti értelmét; épp ellenkezőleg, a kereszt megnevesíti az összes többi értelmet és jelentést.”⁶³

Ami Eliade ókereszténység-ábrázolását illeti, a tartalmi és módszertani felvetések fényében eléggé egyértelműen kijelenthető, hogy az még kutatástörténeti szempontból is használhatatlan. Az erre vonatkozó részleges elemzés is gyakorlatilag alátámasztja D. Dubuisson általánosabb meglátásait.

ELIADE SIKERÉNEK TITKA

Tudománytalansága ellenére miért van mégis sikere Eliadénak? Mert művei kinyilatkoztatásszerűen hatnak, és a tudás illúzióját keltik, miközben valójában a szinkretizmust és a vallási dilettantizmust bátorítják.⁶⁴ Ugyanakkor az sem elhanyagolandó, hogy képesek kielégíteni az önmagát vallásilag műveltnek képzelő nagyközönség és az egyetemi/akadémiai világ egyes szegmenseinek transzcendencia igényét, miközben összhangban vannak a racionálisként megjelenített tulajdonképeni irracionalitással.⁶⁵ Ez a réteg ugyanis Eliade műveiben valami-

⁶³ Eliade, M.: *Képek és jelképek*. 211.

⁶⁴ Lásd Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. 118.

⁶⁵ Hazai viszonylatban ennek igen eklatáns példái egyrészt a hatnapos teremtéstörténet szó szerinti értelmezésének vándorapostola, a miskolci informatikus professzor Tóth Tibor (*Tudomány, hit, világmagyarázat*. Focus Kiadó, Budapest, 2004), másrészt pedig az *Intelligens Tervezést* propagáló munkacsoport (*Intelligens tervezés – az evolúcióelmélet új riválisa*, Aeternitas, Felsőörs, 2004) humán- és természettudományos végzettséggel rendelkező tagjai. Ebben a szellemi környezetben Eliade sikerét maga a szerző indokolja meg: „a modern, nem vallásos ember szemében a kozmosz áttekinthetetlen, mozdulatlaná

féleképpen a személyes meggyőződése „tudományos”-nak elkönyvelt megfogalmazását és visszaigazolását találja meg.⁶⁶ A hit tehát tudássá/ ismeretté változik át, aminek azonban semmi köze az „objektív, a végtelenségig helyesbíthető és gazdagítható információ”-hoz⁶⁷. Azt lehet mondani, hogy Eliade sikeresen „modernizálja” az ókori gnoszticizmust és kapcsolja össze a pre-modern gondolkodást a poszt-modernnel.⁶⁸ Globalizálódó világunk létbizonytalanságában a transzcendensre és szakrálisra épített egzisztenciális biztonság érzetét kínálja. Gondolatrendszere egyfajta holisztikus filozófiai-teológiai világnézet, amely a vallásokról szól és azokból épül, de sem módszerében, sem pedig tartalmában nem tekinthető vallástudományi/vallástörténeti tudományszá-

---

és némává vált. Nem hordoz üzenetet, nem tartalmaz semmilyen 'titkosírást'. A természet szentségének tudata a mai Európában úgyszólván csak a falusi népességben él tovább, mert az még kozmikus liturgiaként fogadja be a kereszténységet. Az ipari társadalom, különösen az értelmiségiek kereszténysége viszont már régóta nélkülözi azokat a kozmikus értékeket, amelyek a középkorban még hozzátapadtak. A városok kereszténységét ettől még nem kell 'lesüllyedtnek' vagy 'értéktelezenebbnek' tekinteni, csupán azt kell megállapítanunk, hogy a városok vallási érzékelőképessége rendkívül elszegényedett. A modern városi keresztényeknek már nincs részük a kozmikus liturgiában, annak misztériumaiban, ahogy a természet részt vesz a krisztológiai drámában. Vallásos átélésük már nem nyitott a 'kozmosz' felé. Pusztán magánélménnyé változott: az üdvösség olyan probléma, amely az embert és istenét érinti. Az ember jobbik esetben nemcsak isten, hanem a társadalom előtt is felelősséget érez. Ám ebben az ember-isten-történelem komplexumban nincs helye a kozmosznak. Ezért feltehetően már az igazi keresztény sem érzi isten művének a világot.” Eliade, M.: *A szent és a profán*. 167-168.

⁶⁶ Eliade szerint „az alkotó hermeneutika megváltoztatja az embert; több mint tanítás, egyszersmind olyan szellemi technika, amely a lét minőségét képes módosítani.” Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. 110.

⁶⁷ Eliade, M.: *Misztikus születések*. 9.

⁶⁸ Erről szól a Chicagói Egyetemen 1956 őszén tartott „Haskell-előadások”-ból született könyv (*Misztikus születések*, i. m.), amelyben a beavatásokról szólva elkülöníti a hagyományos és a modern embert. *A szent és a profán* c. művében szintén szembeállítja a vallásos (*homo religiosus*) és a nem-vallásos embert („Szent és profán a modern világban”, i. m., 191-203). Eliade szerint „a modern művészet, bizonyos nagy nézettségű filmek, a fiatalság kultúrájával kapcsolatos bizonyos jelenségek (egyelőre öntudatlan) vallási struktúrája és értékrendje – különösen a kozmikus jelentésű, autentikus emberi lét keresése

életműnek.⁶⁹ A történész ugyanis soha nem állítja, hogy „ha tanulmányozás közben az embert nemcsak történelmi lényként fogjuk fel, hanem eleven szimbólumként is, a vallástörténet – talán megbocsátják a szót – metapszichoanalízissé változhat, melynek során az ember ismét tudatára ébredhet azon archetípusok és szimbólumok jelentésének és jelentőségének, amelyek – elevenen vagy megkövült állapotban – fellelhetők ma is az emberiség vallási tradícióiban”.⁷⁰

Ez kétséget kizáróan egy ideológiai megfogalmazás – egy hatásosan fogalmazó ideológus tollából.

ölt megint vallási dimenziókat (a természet újrafelfedezése, a tiltások nélküli nemi élet, a 'jelenben való', társadalmi 'tervektől' és ambícióktól mentes élet stb.) A szentség új térhódításainak többsége egy olyan fajta kozmikus vallásra emlékeztet, amely a kereszténység győzelmével tűnt el Európából, s csak a paraszti kultúrában maradt fenn. Az élet és a természet szent jellegének újrafelfedezése nem jelenti feltétlenül a 'pogánysághoz' vagy a 'bálványimádatához' való visszatérést. A dél-európai parasztság kozmikus vallása a pogányság egy formájaként tűnhet fel ugyan a puritán keresztény szemében, ettől azonban még éppúgy 'kozmosz keresztény liturgia' marad. (...) A 'totális ember' sohasem deszakralizálódott teljesen, s kétséges, hogy egyáltalán lehetséges-e a totális deszakralizáció. A szekularizáció szép sikert arat a tudatos élet szintjén: régi teológiai világképekből, dogmákból, hiedelmekből, rítusokból, intézményekből stb. ürül ki minden jelentés. De egyetlen normális ember sem korlátozhatja magát a tudatos, racionális cselekvésre, mert a modern ember is álmodozik, ő is szerelmes, ő is zenét hallgat, színházba jár, filmeket néz, könyveket olvas – egyszóval nemcsak történelmi, természetes világban, hanem egy egzisztenciális magánvilágban, képzeletbeli univerzumban is él. S elsősorban a vallástörténész van abban a helyzetben, hogy felismerje és megfejtse e magánvilágok és képzeletbeli univerzumok rejtett struktúráit.” Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. 12-14.

⁶⁹ Erre vonatkozóan lásd Simon Róbert: „Mircea Eliade alvilágjárása, avagy a kezdetek nosztalgija”, in: M. Eliade: *Vallási hiedelmek és eszmék története* III. kötet. 301-330.

⁷⁰ Uo. 43.

IRODALOM

- Dictionnaire des théologiens et de la théologie catholique*, Bayard – Centurion, Paris, 1998.
- Dubuisson, D.: *Impostures et pseudo-science. L'oeuvre de Mircea Eliade*. Préface d'Isac Chiva. (Savoirs mieux, 20), Presses Universitaires du Septentrion, Villeneuve d'Ascq, 2005.
- Eliade, M.: *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Európa Kiadó, Budapest, 1999.
- Eliade, M.: *Az eredet bűvöletében*. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2002.
- Eliade, M.: „Ion Moja és Vasile Marin”, *Vremea* 1937. jan. 24. (<http://beszelo.c3.hu/02/0910/16eliade.htm9>).
- Eliade, M.: *Képek és jelképek*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- Eliade, M.: „Miért hiszek a vasgárdista mozgalom diadalában?”, *Buna Vestire* 1937. dec. 17 (Ford. Saszet Ágnes, <http://beszelo.c3.hu/02/0910/16eliade.htm9>).
- Eliade, M.: *Misztikus születések*. Európa Kiadó, Budapest, 1999.
- Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* II. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 1997.
- Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története* III. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- Labussière, J.: *Nationalisme allemand et christianisme (1890 – 1940)*. Paris, 2005.
- Simon Róbert: „Mircea Eliade alvilágjárása, avagy a kezdetek nosztalgiaja”, in: M. Eliade: *Vallási hiedelmek és eszmék története* III. kötet. 301-330.
- Sokal, A. – J. Bricmont: *Intellektuális imposztorok. Posztmodern értelmiségiek visszaélése a tudománnyal*. Typotex Kiadó, Budapest, 2000.
- Strenski, I.: *Four Theories of Myth in Twentieth-Century History: Cassirer, Eliade, Lévi-Strauss and Malinowski*. University of Iowa Press, Iowa City, 1987.